

Věc C-41/22

Žádost o rozhodnutí o předběžné otázce

Datum doručení:

18. ledna 2022

Předkládající soud:

Landgericht Erfurt (Německo)

Datum předkládacího rozhodnutí:

13. ledna 2022

Žalobce:

XXX

Žalovaná:

Helvetia schweizerische Lebensversicherungs-AG

Landgericht Erfurt (zemský soud v Erfurtu, Německo)

[*omissis*]

Usnesení

o předložení žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce

Evropskému soudnímu dvoru

ve věci

XXX

– žalobce –

[*omissis*]

proti

Helvetia schweizerische Lebensversicherungs-AG [*omissis*]

– žalované –

[omissis]

týkající se navrácení plnění po odstoupení od smlouvy o životním/penzijním pojištění

rozhodl 8. občanskoprávní senát Landgericht Erfurt [omissis] dne 13. ledna 2020

takto:

I. Řízení se přerušuje.

II. Soudnímu dvoru Evropské unie se na základě článku 267 SFEU předkládají následující otázky týkající se výkladu unijního práva:

1. Brání unijní právo, zejména čl. 15 odst. 1 směrnice 90/619/EHS, článek 31 směrnice 92/96/EHS a čl. 35 odst. 1 směrnice 2002/83, případně ve spojení s článkem 38 Listiny základních práv Evropské unie, vnitrostátní právní úpravě nebo judikatuře, podle níž je pojistníkovi – poté, co oprávněně uplatnil své právo na odstoupení od smlouvy – za účelem vyčíslení užiteků získaných ze samotného pojištění uloženo důkazní břemeno a břemeno tvrzení? Vyžaduje unijní právo, především zásada efektivity, aby v případě, že je takové rozložení břemene tvrzení a důkazního břemene přípustné, měl pojistník výměnou za to vůči pojistiteli nároky na poskytnutí informací nebo jiné úlevy, aby tak měl možnost uplatnit své nároky?

2. Je pojistiteli, který pojistníka o jeho právu na odstoupení od smlouvy buď neinformoval vůbec, nebo jej o něm informoval chybně, zakázáno dovolávat se vůči právům pojistníka, která mu z této skutečnosti vyplývají, jako je zejména právo na odstoupení od smlouvy, zániku práva, zneužití práva nebo uplynutí času?

3. Je pojistiteli, který neposkytl pojistníkovi žádné spotřebitelské informace, nebo poskytl spotřebitelské informace neúplné či chybné, zakázáno dovolávat se vůči právům pojistníka, která mu z této skutečnosti vyplývají, jako je zejména právo na odstoupení od smlouvy, zániku práva, zneužití práva nebo uplynutí času?

A. Skutkový stav a řízení před vnitrostátním soudem

Účastníci řízení – pojistník a pojistitel – vedou spor o úplné navrácení plnění z pojistné smlouvy, která byla uzavřena podle tzv. modelu předání nabídky.

Žalobce uzavřel s žalovanou v roce 2008 penzijní pojištění spojené s investičním fondem. Přitom mu byly spotřebitelské informace předány společně s předáním nabídky. Podrobnosti jsou sporné.

V roce 2020 odstoupil žalobce od smlouvy podle § 8 VVG [Gesetz über den Versicherungsvertrag (zákon o pojistné smlouvě)] v původním znění. Namítá, že poučení o právu na odstoupení od smlouvy bylo formálně i obsahově vadné. Navíc své odstoupení od smlouvy odůvodňuje tím, že nezbytné spotřebitelské informace chyběly nebo byly neúplné.

Žalobce v podstatě požaduje – z titulu bezdůvodného obohacení – vrácení v mezidobí zaplaceného pojistného, jakož i vydání užitků, které pojistitel z jeho pojistného čerpal a plody, které získal. Za účelem výpočtu náhrady za užitky požaduje žalobce od žalované podrobné informace, například o rozdělení jím zaplaceného pojistného na jednotlivé složky, jako jsou administrativní náklady, peněžní toky z pořízení pojistných smluv, náklady na krytí rizik či výše úspor, nebo o konkrétním využití pojistného.

Žalovaná pojišťovna má za to, že poskytla řádné poučení o právu na odstoupení od smlouvy a předala veškeré podstatné spotřebitelské informace. Nároky na poskytnutí informací uplatňované žalobcem zcela odmítá. V ostatním se pojišťovna dovolává zániku nebo zneužití práva ve smyslu § 242 BGB. Smlouva byla plněna bez výhrad po dobu dvanácti let. Právní směr musí být podle ní nastolen nejpozději po deseti letech. Podle německého práva je tak i v případě napadnutelnosti z důvodu podvodného jednání stanovena lhůta – nezávislá na znalosti skutkových okolností – v trvání deseti let.

Mezi stranami je sporné, zda lze současnou judikaturu Evropského soudního dvora, týkající se zániku a zneužití práva v případě odstoupení od spotřebitelského úvěru, přenést na pojistné právo.

B. Právní rámec

Ustanovení německého práva, jež jsou relevantní pro rozhodnutí sporu a která byla platná v době uzavření smlouvy, jsou následující:

§ 8 Gesetz über den Versicherungsvertrag (zákon o pojistné smlouvě, dále jen „VVG“) v původním znění

(1) *Pojistník může svůj projev vůle směřující k uzavření smlouvy odvolat ve lhůtě dvou týdnů. Odstoupení od smlouvy musí být pojistiteli oznámeno v textové podobě a nemusí obsahovat odůvodnění; pro dodržení lhůty stačí včasné odeslání.*

(2) *Lhůta pro odstoupení od smlouvy začíná plynout v okamžiku, kdy pojistník obdrží následující dokumenty v textové podobě:*

1. *pojistku a smluvní ujednání, včetně všeobecných pojistných podmínek a dalších informací podle § 7 odst. 1 a 2 a*
2. *jasně formulované poučení o právu na odstoupení od smlouvy a právních důsledcích odstoupení od smlouvy, které pojistníkovi objasní jeho práva v souladu*

s požadavky na použité komunikační prostředky a které obsahuje jméno a adresu osoby, jíž má být odstoupení od smlouvy oznámeno, jakož i odkaz na začátek běhu lhůty a na ustanovení odst. 1 věty druhé.

Poučení splňuje požadavky věty první bodu 2, pokud se použije vzor zveřejněný Spolkovým ministerstvem spravedlnosti na základě obecného předpisu podle odstavce 5. Důkazní břemeno ohledně přijetí dokumentů nese pojistitel.

§ 242 Bürgerliches Gesetzbuch (občanský zákoník, dále jen „BGB“) Plnění v dobré víře

Dlužník je povinen poskytnout plnění v souladu s požadavky dobré víry s ohledem na zvyklosti přípustné v obchodním styku.

C. Relevance předběžných otázek a důvody jejich předložení

Těžištěm této žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce je otázka, zda a do jaké míry vnitrostátní předpisy nebo judikatura – Law in Books und Law in Action – mohou bránit nebo mařit uplatnění a vymáhání práv pojistníka nebo zda má pojistník při vymáhání svých nároků vůči pojistiteli nároky na poskytnutí informací nebo jiné úlevy. Zejména je třeba vyjasnit, jakým omezením může podléhat výkon práv spotřebitele v pojišťovacím právu. Může se pojišťovna dovolávat zániku, zneužití práva nebo uplynutí času i v případě, že poučení o právu na odstoupení od smlouvy bylo vadné nebo chyběly nezbytné spotřebitelské informace?

V rozsahu, v němž strany podrobně rozporují, zda poučení o právu odstoupit od smlouvy bylo z formálního a obsahového hlediska řádné nebo zda byly poskytnuty všechny nezbytné spotřebitelské informace, nejsou tyto konkrétní otázky předkládány Soudnímu dvoru. Nejedná se totiž primárně o problematiku výkladu („interpretation“), spíše o pouhé uplatňování platného práva, jež přísluší vnitrostátním - jako unijním - soudům („application“). V tomto ohledu již existuje průlomová judikatura Evropského Soudního dvora i Bundesgerichtshof, takže tyto otázky mohou být objasněny v rámci instančního postupu (viz pouze rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 19. prosince 2019, C-355/18 až C-357/18 a C-479/18, ECLI:EU:C:2019:1123; dále viz obsáhlé stanovisko generálního advokáta M. Bobka ze dne 2. září 2021, C-143/20 a C-213/20, ECLI:EU:C:2021:687).

1. K první předběžné otázce

V první řadě je pro rozhodnutí sporu relevantní otázka, zda a jaké **břemeno tvrzení a důkazní břemeno** nese spotřebitel, aby se mohl u soudu domáhat oprávněných nároků na navrácení plnění z neuzavřené pojistné smlouvy. Má spotřebitel, pokud jde o užitky, které pojišťovna skutečně čerpala ze zaplaceného pojistného, případně vůči pojistiteli nároky na poskytnutí informací?

a) V oblasti životního pojištění nedošlo k úplné harmonizaci. Je tedy na členských státech, aby určily rozsah a meze nároků pojistníka po úspěšném odstoupení od smlouvy. Přitom musí dodržovat zásady rovnocennosti a efektivity.

Podle německého práva náleží pojistníkovi již zaplacené pojistné snížené o zanedbatelný podíl na riziku, jakož i náhrada za užitky. Pojistitel, který hospodařil s peněžními prostředky pojistníka, je tak povinen odvést z nich plynoucí plody.

To je podle unijního práva přípustné, na rozdíl od případů, kdy došlo k odstoupení od úvěrových smluv – tam z důvodu úplné harmonizace, která nestanoví náhradu za užitky (k tomu v každém případě viz rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 4. června 2020, C-301/18, ECLI:EU:C:2020:427).

Je třeba nalézt spravedlivou a přiměřenou rovnováhu mezi oprávněnými zájmy pojistníků, zájmy společenství pojištěných osob a oprávněnými zájmy pojistitelů a odvětví pojišťovnictví. Otázkou je, zda se to v Německu s ohledem na náhradu za užitky podařilo.

b) Podle ustálené judikatury Bundesgerichtshof pojistník nese břemeno tvrzení a důkazní břemeno, aby se domohl plodů, které pojišťovna skutečně získala z jeho pojistného. Pojistník musí přesvědčivě prokázat a případně doložit vznik a výši skutečně čerpaných užitků. Přitom musí vycházet z konkrétní finanční výkonnosti žalovaného pojistitele (souhrnně rozsudek BGH ze dne 29. dubna 2020 - IV ZR 5/19, ECLI:DE:BGH:2020:290420UIVZR5.19.0, bod 16).

Bundesgerichtshof v průběhu let odmítl řadu metod výpočtu i metod žalujících spotřebitelů pro požadované nezávislé určení náhrady užitků.

Kritéria stanovená německou judikaturou vyžadují od pojistníka rozsáhlé rešerše a obsáhlé vyličení skutkových okolností. Spotřebitel má totiž na základě sdělení pojistitele nebo z veřejně přístupných zdrojů, jako jsou zveřejněné výroční zprávy pojistitele, zjistit jeho finanční výkonnost a například výnosy fondu a „performance“ fondu a poté je uplatnit v žalobě (viz rozsudek BGH ze dne 11. listopadu 2015 – IV ZR 513/14, bod 50; Thüringer Oberlandesgericht, rozsudek ze dne 31. července 2020 – 4 U 1245/19, bod 67 a násl.). Pojistníci tomuto požadavku tak nemohou zjevně dostát. Existuje předpoklad, že z tohoto důvodu svá práva neuplatňují.

Existují proto značné pochybnosti, zda je tato právní praxe slučitelná se zásadou efektivity (viz k důkaznímu břemenu ohledně zneužívajících ujednání ve spotřebitelských smlouvách rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 10. června 2021, C-776/19 až C-782/19, ECLI:EU:C:2021:470). Je pravděpodobné, že pokud bude břemeno tvrzení a důkazní břemeno ohledně užitků z pojistného uloženo pojistníkovi, bude výkon práv přiznaných pojistníkovi směrnicemi o ochraně spotřebitele, zejména v oblasti životního pojištění, nadměrně ztížen.

Zásada efektivitativy zakotvená v unijním právu vede v každém případě, nachází-li se spotřebitel nebo obecně osoba oprávněná podle unijního práva v důkazní nouzi, protože relevantní informace nejsou pro něj nebo pro ni dostupné, nebo jsou dostupné jen obtížně, k usnadnění dokazování až k obrácení důkazního břemene (viz také rozsudek Soudního dvora ze dne 4. června 2015, C-497/13, ECLI:EU:C:2015:357). Klasické mechanismy občanského práva procesního, které jsou založeny na formální rovnosti stran a zásadě *actori incumbit probatio*, se v tomto případě ukazují jako nedostatečné pro účinné a úspěšné vymáhání nároků spotřebitelů. A konečně nelze opominout, že odstoupením od pojistné smlouvy spotřebitel uplatňuje právo, které předpokládá porušení ze strany jeho pojistitele. Proto by mohla být relevantní i myšlenka sankce.

c) Pokud břemeno tvrzení a důkazní břemeno přesto nese spotřebitel, má spotřebitel vůči svému pojistiteli nároky – jako kompenzaci – na poskytnutí informací nebo jiné úlevy?

Obecnou tendencí unijního práva je, že důkazy – ve smyslu *disclosure* – musí být druhou stranou zpřístupněny. To platí například v kartelovém právu nebo právu duševního vlastnictví [viz také článek 18 směrnice o zástupných žalobách na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů (EU) 2020/1828].

Nárok pojistníka vůči pojistiteli na poskytnutí informací by mohl vyplývat z čl. 31 odst. 1 a přílohy směrnice 92/96/EHS. Generální advokátka Sharpston měla za to, že v případě smlouvy o životním pojištění s investiční složkou, kdy výše pojistného plnění závisí na použití pojistného pojistitelem, je pojistitel povinen pojistníka informovat, pro jaké účely bude jeho pojistné použito, a to v absolutních částkách nebo procentech, jak před uzavřením smlouvy, aby mu pomohly při rozhodování, tak i během trvání smlouvy v případě jakékoliv změny nebo doplnění. Pojistník musí být informován přinejmenším o příslušných kritériích (stanovisko ze dne 12. dubna 2014, C-51/13, ECLI:EU:C:2014:1921).

Pokud pojistitel musí poskytnout informace o konkrétním použití plateb pojistného v absolutních číslech nebo procentech již před uzavřením smlouvy – pokud je to možné – mohl by být tím spíše povinen poskytnout informace o konkrétním použití pojistného po uzavření smlouvy, pokud z této částky pojistného byly skutečně čerpány užítky, aby tak bylo vrácení plnění z pojistné smlouvy možné v plném rozsahu.

2. Ke druhé a třetí předběžné otázce

V případě, že právo na odstoupení od smlouvy vyplývá ze skutečnosti, že poučení chybělo nebo bylo chybné nebo chyběly spotřebitelské informace vyžadované unijním právem, uplatňují pojistitelé a soudy v Německu, za účelem odmítnutí navrácení plnění nebo nároků na náhradu škody v důsledku chybných informací, v četných případech aspekty **zániku a zneužití práva** [*omissis*] [odkaz na literaturu].

Bundesgerichtshof považuje uplatnění práva na odstoupení od smlouvy za nepřipustné i v případě chybějícího poučení o právu na odstoupení od smlouvy, většinou však v případě chybného poučení, existují-li zvlášť závažné okolnosti konkrétního případu (viz naposledy BGH, usnesení ze dne 8. září 2021 – IV ZR 133/20, ECLI:DE:BGH:2021:080921BIVZR133.20.0, bod 17; viz také rozsudek BGH ze dne 10. února 2021 – IV ZR 32/20, ECLI:DE:BGH:2021:100221UIVZR32.20.0, bod 17 a násl.). Totéž platí v případě chybějících nebo chybných spotřebitelských informací. Soudy nižších stupňů ovšem k domněnce takového výjimečného případu přistupují skutečně velkoryse.

Podle Bundesgerichtshof zjevně postačuje, že chování pojistníka je objektivně protikladné: Lhůtu pro odstoupení od smlouvy, která mu byla přiznána a oznámena, nechá pojistník při uzavření smlouvy marně uplynout a pravidelně platí sjednané pojistné. Toto dlouhodobé chování odůvodněné vlastní zájmem pojistník rozporuje v případě, že později namítá, že smlouva nikdy neexistovala, a od pojišťovny, která mohla důvěřovat v existenci smlouvy, požaduje vrácení svých plateb pojistného. Pro námitku zneužití práva nejsou v každém případě nezbytné nepoctivé úmysly ani zavinění pojistníka. Postačuje, pokud chování držitele práva vyvolává jemu zjevnou legitimní důvěru protistrany v určitý skutkový či právní stav.

Toto odvolávání se na myšlenkové schéma dobré víry, § 242 BGB, ze strany Bundesgerichtshof se ovšem ve světle – kogentního a přednostního – unijního práva a relevantní judikatury Evropského soudního dvora v Lucemburku jeví jako problematické [omissis] [odkaz na literaturu].

Námitka zneužití práva je potom vymezena úzce a musí být obzvláště odůvodněná. Soudní dvůr ve své ustálené judikatuře pro potvrzení zneužití práva zpravidla požaduje existenci subjektivního prvku (viz k promlčecím lhůtám rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 10. června 2021, C-776/19 až C-782/19, ECLI:EU:C:2021:470, bod 46; dále viz rozsudek Soudního dvora ze dne 19. prosince 2019, C-355/18 až C-357/18 a C-479/18, ECLI:EU:C:2019:1123, bod 69 a násl.; viz také rozsudek Soudního dvora ze dne 19. prosince 2013, C-209/12, EU:C:2013:864, bod 27).

Spotřebitel si proto musí být vědom svých práv, což se v tomto případě nestalo. V zájmu ochrany spotřebitele je omezení práv spotřebitele vyloučeno (viz rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 9. září 2021, C-33/20, C-155/20 a C-187/20, ECLI:EU:C:2021:736).

Takový názor zaměřený na ochranu spotřebitele podporuje i článek 38 Listiny, který zde má přinejmenším předběžný účinek. Článek 38 Listiny zakotvuje zásadu, že politika Unie zajišťuje vysokou úroveň ochrany spotřebitele. To je doprovázeno požadavkem na optimalizaci. Oblast působnosti Listiny základních práv – jako *supreme law of the land* a *living instrument* – projednávanou věc zahrnuje, tzn. že Listina je závazná pro Evropskou unii a její členské státy (čl. 51

odst. 1 SFEU) Použitelnost unijního práva – v projednávané věci pojišťovacího práva upraveného na unijní úrovni – s sebou nese použitelnost základních práv zaručených Listinou (rozsudek Evropského soudního dvora ze dne 26. února 2013, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105, bod 21).

Navíc je pravděpodobné, že stávající judikatura Soudního dvora týkající se zániku a zneužití práva v případě odstoupení od spotřebitelského úvěru bude ve svých základních myšlenkách přenositelná na pojistné právo (podrobněji viz rozsudek Soudního dvora ze dne 9. září 2021, C-33/20, C-155/20 a C-187/20, ECLI:EU:C:2021:736).

Soudní dvůr rozhodl, že věřitel nemůže namítat zánik práva při uplatnění práva spotřebitele na odstoupení od smlouvy v případě, že některý z údajů, které jsou podle příslušné směrnice povinně uváděny, není zahrnutý v úvěrové smlouvě ani nebyl dodatečně řádně sdělen, a to nezávisle na skutečnosti, zda spotřebitel věděl o svém právu na odstoupení od smlouvy, aniž by za tuto neznalost odpovídal. Totéž platí pro odvolávání se na zneužití práva.

Není zjevný žádný přesvědčivý důvod k tomu, že by tato judikatura neměla platit i pro pojistné právo.

Nakonec je odkazováno na srovnatelnou žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Landgerichts Erfurt ze dne 30. prosince 2021 ([*omissis*] C-2/22) – týkající se modelu předání pojistky, jakož i problematiky zániku a zneužití práva.

[*omissis*]